

บทสรุปและการเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า บ้านห้วยใส ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งในเขตอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี และเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมที่อยู่ในเขตพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ต้องได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตชายฝั่งทะเลด้านนี้ หมู่บ้านห้วยใสที่เคยมีแบบแผนการผลิตแบบเกษตรกรรมแผนใหม่ การเปลี่ยนแปลงและก้าวเข้าสู่แบบแผนการผลิตแบบอุตสาหกรรมได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และความสัมพันธ์ทางสังคมภายในหมู่บ้าน ระบบเครือญาติที่เคยช่วยเหลือพึ่งพากันได้ถูกลดความสำคัญลง ในขณะที่วัฏจักรระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ได้พัฒนาขึ้น เพื่อตอบสนองแบบแผนการผลิตแบบเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม ในขณะเดียวกันก็ถูกใช้ เป็นเครื่องมือในการดึงดูดทรัพยากร ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

เมื่อนโยบายการพัฒนาบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกได้ถูกนำมาปฏิบัติ การอุตสาหกรรมทั้งขนาดเล็กและใหญ่ได้หลั่งไหล เข้าสู่พื้นที่ชายฝั่งทะเลแถบนี้ แรงงานภาคการเกษตรในบ้านห้วยใสได้ถูกดึงเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม คนหนุ่มสาวได้กลายเป็นแรงงานในโรงงาน ที่ดินในหมู่บ้านได้ถูกกว้านซื้อจากบุคคลภายนอกเพื่อรับกับอุตสาหกรรมใหม่ที่เข้ามา ที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญของชาวบ้านได้ถูกควบคุมจากคนกลุ่มเล็กา ดังนั้นแรงงานจึงเป็นปัจจัยการผลิตหลักของชาวบ้านที่มีอยู่ในปัจจุบัน และเป็นปัจจัยการผลิตที่สามารถแลกเปลี่ยนเป็น " เงินตรา " ได้ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีการแลกเปลี่ยนทางด้านเศรษฐกิจและจิตใจได้ถูกใช้ เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่มการเมืองในหมู่บ้านและใช้ เป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ผลประโยชน์จากการพัฒนาชนบทได้ถูกแบ่งปันในกลุ่มผู้ใกล้ชิดของผู้อุปถัมภ์ ก่อนที่จะถึงมือชาวบ้านทั่วไป

นอกจากนี้ปรากฏการณ์และความเป็นมาของบ้านห้วยใดยังสะท้อนให้เห็นถึงรายละเอียดของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีการแลกเปลี่ยน และปรับตัว เพื่อตอบสนองสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้อุปถัมภ์ กับ ผู้ถูกอุปถัมภ์ ได้เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะความสัมพันธ์ที่เฉพาะด้านมากขึ้น โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ และลักษณะความสัมพันธ์เช่นนี้ยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาชนบทแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งหวังการกระจายผลประโยชน์อย่างยุติธรรมต่อชาวบ้าน

1. ผลที่ได้จากการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาวิจัยนี้ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. แบบแผนการผลิตแบบเกษตรแผนใหม่หรือเกษตรเชิงพาณิชย์ เป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ ลักษณะระบบอุปถัมภ์เชิงเศรษฐกิจที่พัฒนาขึ้นมา นั้น เป็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจ วัตถุประสงค์จะเป็นฐานในการสร้างกลุ่มการเมือง กลุ่มอิทธิพล เพื่อเป็นฐานอำนาจทางการเมืองต่อไป และในขณะเดียวกันระบบเครือญาติก็ถูกใช้ เป็นเครื่องมือเสริมความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์

2. แบบแผนการผลิตแบบอุตสาหกรรมในแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ได้ก่อผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในภาคเกษตรกรรม รวมทั้งความสัมพันธ์ทางสังคม การใช้เวลา อุบถิสัยในการบริโภคของประชาชน ซึ่งสะท้อนภาพให้เห็นได้จากประวัติบุคคลในภาคผนวก รวมถึงผลกระทบจากการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก สภาพชีวิตของสาวโรงงานในบทที่ 6

3. ระบบอุปถัมภ์ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหา และดึงดูดทรัพยากรจากภายนอก และภายนอกของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มการเมือง กลุ่มพรรคพวก กลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มข้าราชการ เป็นต้น จากการศึกษาที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 6 เกี่ยวกับโครงการต่างๆ เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยสาได้เห็นว่า กลุ่มอุปถัมภ์เองได้ใช้ระบบอุปถัมภ์เป็นตัวสร้างความสัมพันธ์ที่ผูกมัด แน่นแฟ้น ระหว่างกลุ่มของตนและกลุ่มอื่นๆ เช่น ข้าราชการ กลุ่มการเมือง รวมถึงกลุ่มผู้ใ้อุปถัมภ์ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อเป็นหนทางในการสร้างช่วยความสัมพันธ์ เพื่อดึงดูดทรัพยากร และผลประโยชน์จากกระบวนการพัฒนามาเป็นของตนเอง และจัดสรรภายในกลุ่มของตนเอง

4. แนวโน้มของระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้น มีการปรับตัวให้เข้ากับแบบแผนการผลิตมากขึ้น เช่น ระบบอุปถัมภ์เชิงแลกเปลี่ยนมีลักษณะเฉพาะด้านมากขึ้น โดยเฉพาะผลประโยชน์ มีการพลวัตภายในกลุ่มอุปถัมภ์มากขึ้น ความสัมพันธ์มีความถาวรน้อยลง มีลักษณะของทางด้านจิตใจ อารมณ์น้อยลง ที่กล่าวเช่นนั้น เพราะการศึกษาที่ผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของระบบอุปถัมภ์ที่สอดคล้องกับแบบแผนการผลิต จากแบบแผนการผลิตการเกษตรแผนใหม่ ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่าง หลงจู้กับลูกไร่ ก็เพียงการเพิ่มผลผลิตของผู้อุปถัมภ์ การสร้างแรงงาน เพื่อจะสามารถทำการผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่ เมื่อแบบแผนการผลิตเปลี่ยนเป็นแบบแผนอุตสาหกรรม ลักษณะความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ก็มีลักษณะการปรับตัวเองมากขึ้น มีลักษณะที่มีการแลกเปลี่ยนบน

พื้นฐานของผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจมากขึ้น และพลวัตของระบบอุปถัมภ์ก็มีสูงขึ้น กลุ่มอุปถัมภ์ได้สร้างข่ายสังคมกันภายนอกมากขึ้น มีการแย่งชิงทรัพยากรที่มีระดับกว้าง และมีมูลค่ามากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มอุปถัมภ์ที่อยู่ใกล้ศูนย์กลาง หรือผู้อุปถัมภ์หลัก เมื่อมีการแย่งชิงผลประโยชน์สูงขึ้น การจัดการผลประโยชน์ต่อผู้อุปถัมภ์ตามลำดับผู้ใกล้ชิดมีมากขึ้น

จากลักษณะที่เน้นความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ และอำนาจมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ทางด้านจิตใจและอารมณ์ลดน้อยลง ซึ่งมีความต่างไปจากลักษณะอุปถัมภ์สมัยก่อน ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์ และทางด้านจิตใจประกอบด้วย

5. การกระจายผลประโยชน์ในกลุ่มผู้อุปถัมภ์ มีลักษณะการจัดสรรตามลำดับชั้นความใกล้ชิดกับผู้อุปถัมภ์ นั่นคือ คนใกล้ชิดวงในได้รับผลประโยชน์มากกว่าผู้ที่อยู่วงนอก ซึ่งเป็นผลให้เกิดพลวัตภายในกลุ่มเช่นกัน ในการวิเคราะห์ประเด็นนี้ได้นำเอาแนวคิด เรื่อง Core and Support มาเป็นแผนในการศึกษาวิเคราะห์ ดังได้กล่าวไว้ในประเด็นที่ 4

6. ระบบอุปถัมภ์ในชุมชนไม่สามารถอยู่โดดๆ ได้ แต่ได้ถูกดึงเข้าเป็นข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม กับระบบอุปถัมภ์ในระดับต่างๆ ที่มีโครงสร้างแบบ Core and Support ของกลุ่มอิทธิพล และกลุ่มการเมือง ตั้งแต่ระดับตำบลจนถึงพรรคการเมืองระดับชาติ จากกรอบความคิดข่ายสังคม และพลวัตกลุ่ม ทำให้เห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ที่มีโครงสร้างแบบ Core and Support นี้ได้มีข่ายสังคมในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จนถึงพรรคการเมืองระดับชาติ

7. อำนาจท้องถิ่นหรือราชการส่วนท้องถิ่น ไม่สามารถเป็นอิสระจากระบบอุปถัมภ์เชิงเศรษฐกิจ ที่มีเครือข่ายสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองในระดับต่างๆ นี้ ในกรณีศึกษาเกี่ยวกับ โครงการและกิจกรรมต่างๆ ที่เข้ามาในบ้านห้วยส สะท้อนให้เห็นว่า อำนาจรัฐและข้าราชการท้องถิ่นนั้นมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับกลุ่มการเมือง กลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นอย่างมาก ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ในขณะที่ผู้อุปถัมภ์ (ผู้มีฐานะดี, เจ้าพ่อ, หลงจู้) เป็นผู้ให้ผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ข้าราชการก็ตอบแทนด้วยการอำนวยความสะดวก การให้ข่าวสารที่ดีกว่ากลุ่มอื่น

8. ระบบอุปถัมภ์เป็นเงื่อนไขปัจจัยที่สำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท ที่มุ่งสู่การพึ่งตนเองของชุมชน จากบทที่ 6 ได้เสนอกรณีศึกษาไว้หลายกรณีที่ทำให้เข้าใจและเห็นได้ว่า ระบบอุปถัมภ์เป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน หากระบบอุปถัมภ์มีความเหนียวแน่นและมากเท่าไร กลุ่มอุปถัมภ์ก็ใหญ่มากขึ้นเท่านั้น และยังเป็น

อุปสรรคมากขึ้น เพราะกลุ่มอุปถัมภ์จะดึงจุดผลประโยชน์จากการพัฒนาไปเป็นของตน และมีการจัดการภายในกลุ่มมากขึ้น ผลประโยชน์ก็ยังคงกับชาวบ้านน้อยลง โดยเฉพาะชาวบ้านที่ไม่ได้ตกอยู่ในระบบอุปถัมภ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ กลุ่มอุปถัมภ์ก็ยิ่งต้องแสวงหาผลประโยชน์หรือทรัพยากรจากชาวบ้านมากขึ้น ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาทายนอกมากขึ้นด้วย

9. การพัฒนาชนบทภายใต้เงื่อนไขการทำงานของรัฐ ไม่สามารถนำไปสู่เป้าหมายการกระจายผลประโยชน์อย่างเสมอภาคต่อประชาชนยากจนได้ ทั้งนี้ด้วยสาเหตุมาจาก แนวคิดนโยบาย ยุทธวิธีที่ไม่สอดคล้องกับวิถีการปฏิบัติของรัฐ ดังได้กล่าวแล้วในข้อสังเกตเกี่ยวกับแบบแผนพัฒนา ที่ผ่านมา และกลไกที่ทำให้ระบบอุปถัมภ์เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา เห็นได้ว่า นโยบายแนวคิดของรัฐนั้นไม่สอดคล้องกับการปฏิบัติจริง เป็นผลให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ไม่สามารถเสริมการปฏิบัติงานแนวนโยบายให้เป็นจริงได้

10. ระบบข้าราชการท้องถิ่น เป็นเงื่อนไขที่สำคัญสำหรับกลุ่มอุปถัมภ์ในการดูดซึมทรัพยากรภายในชุมชน และดึงดูดทรัพยากรภายนอก รวมถึงผลประโยชน์จากการพัฒนาชนบท จากกรณีศึกษาเกี่ยวกับอ่างเก็บน้ำ และกิจกรรมพัฒนาของบ้านห้วยสา เป็นตัวอย่างที่ดีที่สะท้อนให้เห็นถึง ระบบราชการท้องถิ่นที่ต้องพึ่งพาผู้อุปถัมภ์ ดังนั้นการตอบแทนจากข้าราชการคือ การเสริมอำนาจให้กับกลุ่มอุปถัมภ์มากขึ้น ในการดึงดูดผลประโยชน์จากการพัฒนาชนบท

11. กิจกรรมและโครงการต่างๆ ในการพัฒนาชนบท หากไม่ได้มาจากปัญหา ความต้องการ และสภาพความเป็นจริงของชุมชน ก็ไม่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นๆ ได้ ในขณะที่เดียวกันก็อาจถูกใช้ เป็นเครื่องมือในการดึงดูดผลประโยชน์จากกิจกรรมนั้นไปเป็นของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังตัวอย่างกรณีศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ในบ้านห้วยสา และโครงการพัฒนาหมู่บ้านตัวอย่าง ซึ่งเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพการทำงานของผู้ที่เกี่ยวข้องที่ไม่ได้ศึกษาสภาพความเป็นจริงของชุมชน ทำให้เมื่อทำกิจกรรมแล้วชาวบ้านไม่สามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นๆ ในขณะที่เดียวกันบางกิจกรรมก็เสริมอำนาจทางเศรษฐกิจ และการเมืองให้กับกลุ่มอุปถัมภ์ด้วย

2. ข้อเสนอแนะข้อเสนอในการศึกษา

1. ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท เมื่อมีอุปถัมภ์มาก ทำให้การมีส่วนร่วมของความยากจนในการพัฒนาชนบทน้อยลง
2. ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ที่อยู่บนฐานการแลกเปลี่ยนทางผลประโยชน์สูง เป็นผลทำให้การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาชนบทมีน้อยลง
3. เมื่อมีการแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์ของกลุ่มอุปถัมภ์ในชุมชนมากขึ้น ทำให้เกิดผลวิตรถภายในระบบอุปถัมภ์สูงขึ้นด้วย
4. การพัฒนาแบบแผนการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้น เป็นผลให้ระบบอุปถัมภ์มีเครือข่ายสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น การพึ่งตนเองของชุมชนมีน้อยลง

3. ข้อเสนอแนะบางประการจากการศึกษาวิจัย

ในการศึกษานี้ ได้ชี้แนวคิด ทฤษฎีและการวิจัยเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท เป็นแนวคิดหลักในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ และจากข้อเสนอในการศึกษา เนื้อหาของการศึกษาวิจัย และผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำให้ผู้ศึกษาวิจัย ได้ตระหนักและเข้าใจถึงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทอย่างมาก และเห็นว่าระบบอุปถัมภ์เป็น เงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่ง ในการที่จะทำให้การพัฒนาชนบทไปสู่เป้าหมายอย่างแท้จริงได้หรือไม่ นั่นคือ การกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนาชนบทไปสู่ประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน จากการศึกษา พบว่า ระบบอุปถัมภ์มีความแน่นแฟ้น และมีโครงสร้าง Core and Support ก็ยังเป็นอุปสรรคต่อการกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนามากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ด้วยเนื่องจากระบบอุปถัมภ์ที่แน่นแฟ้น และมีการจัดสรรผลประโยชน์ภายในกลุ่มมากเท่าไร การดึงดูดทรัพยากร และผลประโยชน์ก็ยิ่งมากขึ้น เพื่อนำมาแบ่งปันภายในกลุ่ม ดังนั้นประชาชนที่ไม่ได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบอุปถัมภ์ จึงเป็นผู้ที่มีโอกาสน้อยที่สุดที่ได้รับผลประโยชน์เหล่านั้น โดยเฉพาะผลประโยชน์จากการพัฒนาชนบท ที่ผ่านระบบราชการท้องถิ่นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบอุปถัมภ์

ดังนั้น ระบบอุปถัมภ์จึงเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม ที่พึงต้องตระหนักและความสำคัญต่อการค้นหาและติดตามความเปลี่ยนแปลงการปรับตัวของระบบอุปถัมภ์ เพื่อเป็นการรู้เท่าทันสถานการณ์หนึ่งในชุมชน เพื่อนำมากำหนดยุทธวิธีในการพัฒนาชนบทต่อไป

การศึกษาครั้งนี้ นอกจากพบว่า ระบบอุปถัมภ์เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีผลกระทบต่อการกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนาแล้ว ยังพบว่าระบบอุปถัมภ์ที่ Carl Lande ได้กล่าวถึง "ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่เป็นความสัมพันธ์สองทางที่ครอบคลุม ภาระหน้าที่ที่กว้างขวาง และหลากหลาย แต่ไม่ระบุชัด อันเป็นภาระหน้าที่ร่วมกันของทั้งสองฝ่าย ภาระหน้าที่เหล่านี้สอดคล้องกับความเชื่อว่า ผู้อุปถัมภ์ควรจะต้องแสดงออกซึ่งความห่วงใยในลักษณะที่เกือบจะเป็นความห่วงใยของพ่อแม่ต่อผู้ถูกอุปถัมภ์ และต้องแสดงความตอบสนองต่อความต้องการที่เป็นความจริงใจของผู้ถูกอุปถัมภ์ และทางฝ่ายผู้ถูกอุปถัมภ์ควรต้องแสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีที่เกือบจะเทียบเท่าลูกที่มีต่อพ่อแม่" ซึ่งเป็นระบบอุปถัมภ์แบบอุดมคติ ในแนวความคิดของพวกนักเศรษฐศาสตร์ศีลธรรม ไม่ได้ปรากฏในสภาพแบบแผนการผลิตแบบเกษตรกรรมแผนใหม่ที่ก้าวสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมที่ผู้ศึกษาได้ศึกษา วิจัย ระบบอุปถัมภ์ที่ปรากฏในแบบการผลิตขณะนี้ได้รับเปลี่ยนแปลงตัวเองให้เข้ากับสภาพแบบแผนการผลิตแบบปัจจุบันได้อย่างสอดคล้อง ความสัมพันธ์ของผู้อุปถัมภ์กับผู้ถูกอุปถัมภ์เป็นลักษณะที่เฉพาะด้านมากขึ้น ว่าด้วยเหตุและผลมากขึ้น ไม่ได้กว้างขวางเช่น Carl Lande กล่าวไว้ การแลกเปลี่ยนตอบแทนระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้ถูกอุปถัมภ์นั้น เต็มไปด้วยผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจมากขึ้น ผู้อุปถัมภ์สามารถให้ผู้ถูกอุปถัมภ์ในเชิงเศรษฐกิจ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้อุปถัมภ์ต้องตอบแทนด้วยเศรษฐกิจด้วยเช่นเดียวกัน เพราะผู้ถูกอุปถัมภ์ไม่สามารถตอบแทนเชิงเศรษฐกิจได้ ดังนั้นผู้ถูกอุปถัมภ์จึงตอบแทนทางด้านสังคม การเมือง เช่น การส่งข่าวสาร การเป็นฐานการหาเสียง การช่วยเหลือติดต่อ การจงรักภักดี และอื่นๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงช่องทางที่จะทำให้ผู้อุปถัมภ์สามารถก้าวไกลยิ่งขึ้นหรือแสวงหาผลประโยชน์ในระดับที่กว้างและสูงขึ้นได้

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ระบบอุปถัมภ์นั้นได้มีการจัดปรับความสัมพันธ์ภายในมากขึ้น มีการจัดการและจัดสรรผลประโยชน์ ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้ถูกอุปถัมภ์ตามโครงสร้างแบบ Core and Support ซึ่งการจัดสรรภายในกลุ่มอุปถัมภ์นี้เองก็จะเป็นเงื่อนไขให้มีการพลวัตภายในระบบอุปถัมภ์มากขึ้น ดังนั้น ความยาวนานถาวรของความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์นี้ไม่ได้ยาวนานต่อไปแล้ว เนื่องด้วยทั้งผู้อุปถัมภ์และผู้ถูกอุปถัมภ์ตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ ดังนั้นทั้งสองฝ่ายจึงพร้อมที่จะหาทั้งผู้อุปถัมภ์และผู้ถูกอุปถัมภ์ใหม่เสมอ

นอกจากนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ยังพบต่อไปอีกเกี่ยวกับกลุ่มอิทธิพลในแบบแผนการผลิตแบบเกษตรกรรมแผนใหม่ที่กำลังก้าวสู่อุตสาหกรรม อธิษุณ บุญมี ได้อ้างถึง Scott ที่ได้อธิบายถึง " นักเลง " และ " เจ้าพ่อ " ในเชิงการใช้อำนาจโดยสรุปว่า เจ้าพ่อคือ ผู้มีอำนาจมากที่สุดในพื้นที่นั้น และอำนาจของเจ้าพ่อขึ้นอยู่กับการนับหน้าว จูงใจ หรือข่มขู่ ซึ่งต่าง

มาจากผู้อุปถัมภ์ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดอันดับต้น จากข้อเสนอที่กล่าวมานี้ ผู้ศึกษาได้พบว่า ในสภาพแบบแผนอุตสาหกรรมใหม่นี้ เจ้าพ่อผู้มีอำนาจสูงสุดได้ปรับเปลี่ยนยุทธวิธีในการควบคุมอำนาจของตนเองมากขึ้น จากการข่มขู่ ใช้นิน้าว จู่โจม เจ้าพ่อในกลุ่มอิทธิพลนี้ได้หาเอาความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์มาใช้ในการสร้างภาพพจน์ ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างเจ้าพ่อ กับลูกน้องคนอื่น ๆ ดังนั้น เจ้าพ่อที่กล่าวถึงจึงสามารถผูกมัดผู้ถูกอุปถัมภ์หรือบริวารของตนได้เป็นอย่างดี ด้วยการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจที่กล่าวมาแล้ว

จากประเด็นต่างๆ ที่กล่าวมานี้ เป็นการอธิบายสภาพสังคมในบริบทของวัฒนธรรมแบบแผนการผลิตแบบเกษตรกรรมแผนใหม่และอุตสาหกรรมธุรกิจ ซึ่งคงไม่ใช่คำตอบสุดท้ายของการอธิบายของระบบอุปถัมภ์ ทั้งนี้เนื่องด้วยระบบอุปถัมภ์ได้มีการปรับตัวเองอย่างสอดคล้องกับแบบแผนการผลิตนั้นๆ และระบบอุปถัมภ์คงไม่ได้หยุดยั้ง ดังนั้นจึงควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษากันต่อไปถึงแนวโน้มของระบบอุปถัมภ์ และรายละเอียดของแบบแผนความสัมพันธ์ และพลวัตรของระบบอุปถัมภ์ในอนาคตข้างหน้า

นอกเหนือจากข้อเสนอแนะดังกล่าวแล้ว ผู้ศึกษายังเห็นว่า การพัฒนาชนบทแบบมีส่วนร่วมเป็นยุทธวิธีที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และเพื่อการกระจายผลประโยชน์สู่ประชาชนในสิทธิที่ประชาชนพึงได้ แต่การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นต้องพัฒนาอุปสรรคมากมาย เนื่องด้วยปัจจัยเงื่อนไขหลายประการ ที่ไม่เอื้ออำนวยให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนานี้ อันได้แก่ สภาพชุมชนของสังคมเอง การทำงานของรัฐที่เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงต่อการกระจายผลประโยชน์สู่ประชาชน นับตั้งแต่แนวคิด นโยบาย และวิธีการปฏิบัติ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยเงื่อนไขสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

เงื่อนไขสภาพโครงสร้างชุมชน อันได้แก่ แบบแผนการผลิต ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ และโครงสร้างอำนาจชุมชน ต่างล้วนเป็นเงื่อนไขนอกเหนือการกำหนด และเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ต้องปฏิบัติงานเกี่ยวกับการพัฒนานั้นต้องตระหนักรู้ เพื่อกำหนดทิศทาง แนวงาน และยุทธวิธีในการทำงานกับสภาพเงื่อนไข เช่นนี้ เพื่อหาหนทางที่จะกระจายผลประโยชน์ที่ประชาชนพึงได้สู่ประชาชน โดยเฉพาะประชาชนยากจน

จากประสบการณ์โดยตรงของผู้ศึกษาที่เคยร่วมกระบวนการพัฒนาชนบทขององค์กรพัฒนาเอกชน และจากการเข้าศึกษาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของหน่วยงานของรัฐในภาคสนาม จึงใคร่ขอเสนอแนะบางประการต่อการทำงานในสภาพชุมชนที่กำลังเปลี่ยนแปลงสู่แบบแผนการผลิตแบบอุตสาหกรรม เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท

1. รัฐควรต้องมีการทบทวน ทั้งแนวคิด และนโยบายในการพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง ทั้งนี้เนื่องด้วยแนวคิด และนโยบายของรัฐเป็นเหมือนผู้กำหนดทิศทางของการพัฒนาชนบทในสังคมไทย หากแนวคิด และนโยบายไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานของสภาพความเป็นจริงของชนบทแล้ว การกำหนดนโยบายเพื่อการปฏิบัติก็ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ และในขณะเดียวกันยังผลให้เกิดปัญหามากขึ้น อย่างเช่น รัฐต้องการกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนาสู่คนยากจน จึงได้ทุ่มงบประมาณไปชนบท แต่ผลก็คือ รัฐต้องเสียงบประมาณไปโดยงบประมาณ ทรัพยากรนั้นไปตกอยู่กับผู้มีฐานะดี หรือกลุ่มการเมืองบางกลุ่มเท่านั้น ซึ่งกลับเป็นการเสริมสร้างความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น

หรือในแผนพัฒนาฯ ยี่สิบห้าปีข้างหน้า รัฐได้เห็นแต่ประโยชน์และผลดีที่เกิดขึ้น แต่การกำหนดมาตรการที่เป็นวิธีการปฏิบัติจริงในการเตรียมพร้อมต่อปัญหาที่จะเกิดขึ้นนั้น ยังไม่มี จึงเป็นการเพิ่มปัญหาให้กับประชาชนอีกระดับหนึ่ง อย่างเช่น ปัญหาเรื่องน้ำ สิ่งแวดล้อม และอื่นๆ

ดังนั้นรัฐควรอย่างยิ่งที่ต้องจริงจัง และสร้างแผนงานแม่บทที่สามารถปฏิบัติได้ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาชนบทอย่างแท้จริง ตัวอย่างเช่น การเก็บข้อมูลพื้นฐานจากหมู่บ้านนั้น ต้องทำอย่างจริงจัง และให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง เพื่อนำมาวางแผนเป็นแผนพัฒนาฯ ต่อไป

ในประเด็นนี้ ผู้ศึกษาทราบว่า เป็นการยากมากที่จะนำเสนอต่อรัฐในการแก้ไขแนวคิด และนโยบายการพัฒนา และคงเป็นไปไม่ได้ที่จะเรียกร้อง แต่อย่างไรก็ตามในส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้พยายามรณรงค์ และเสนอข้อมูลที่แท้จริงจากชุมชนสู่รัฐบาล เพื่อเป็นหนทางหนึ่งให้ผู้วางแผนการพัฒนาฯ จะได้ตระหนักรู้ หรือมีข้อมูลในมิติอื่นๆ เพื่อประกอบการวางแผนพัฒนาต่อไป

2. การทำความเข้าใจและวิเคราะห์ชุมชน เป็นขั้นตอนแรกของการเข้าทำงานพัฒนาชนบท ไม่ว่าจะเป็นการทำกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ในการพัฒนาเพราะหากผู้ปฏิบัติไม่สามารถวิเคราะห์ และเข้าใจสภาพโครงสร้างชุมชนอย่างแท้จริง การทำกิจกรรมคงไม่คอยสนองปัญหาความต้องการที่แท้จริงของประชาชน

จากการศึกษาที่กล่าวมานั้น ทำให้เห็นว่าโครงสร้างชุมชนนั้นมีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะ เป็นแบบแผนการผลิตที่มีส่วนกำหนดวิถีชีวิต และความสัมพันธ์ทางสังคม ล้วนมีความสำคัญ และเป็นเงื่อนไขปัจจัยต่อการเข้าร่วมของประชาชน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องปฏิบัติต้องเรียนรู้ เข้าใจ และมองโครงสร้างภายในชุมชนได้อย่างชัดเจน

งานชุมชนที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ทำให้เกิดกลุ่มการเมือง และการแย่งชิงผลประโยชน์ ผู้ปฏิบัติคงต้องวิเคราะห์ชุมชนให้ได้ว่าใครเป็นอย่างไร โครงสร้างหรือกลุ่มใดมีความสัมพันธ์กับใคร และก่อให้เกิดอะไร ผู้ศึกษาวิจัยได้ให้ความสำคัญต่อการวิเคราะห์ชุมชนอย่างมาก และเห็นว่า เป็นเครื่องมือที่ดีที่สุด ที่สามารถมองความสัมพันธ์ภายในชุมชนได้อย่างชัดเจน เพื่อนำมาปฏิบัติได้ คือ การวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ภายในชุมชนเป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน เพราะจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถเห็นความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ ภายในชุมชน และยังได้เข้าไปในเครือข่ายสังคมที่มีความเชื่อมโยงกัน และในขณะที่เดียวกันก็ยิ่งทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงหรือพลวัตภายในกลุ่ม และภายในชุมชนนั้นๆ ด้วย แนวคิดเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานได้เห็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชน และมองว่าหากทำกิจกรรมใดลงไป ใครเป็นผู้รับผลประโยชน์ ซึ่งจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถปกป้องผลประโยชน์ในกิจกรรมนั้นๆ ให้กับคนยากจนในชุมชนได้ หรืออาจจะเป็นแนวทางในการสร้างกิจกรรมเพื่อกระจายผลประโยชน์จากผู้มีฐานะเหนือกว่าสู่ผู้ยากจนในชุมชน

3. การกำหนดบทบาทของผู้ปฏิบัติงานหรือนักพัฒนา : การกำหนดบทบาทของนักพัฒนานั้นคงไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ แต่เป็นผลมาจากความคิด ความเชื่อ และแนวทางการปฏิบัติงาน การที่จะกำหนดบทบาทของผู้ปฏิบัติงานนั้น คงต้องมองย้อนกลับไปแนวคิดของหน่วยงานและผู้ปฏิบัติ หากหน่วยงาน และผู้ปฏิบัติไม่ได้ศรัทธาในศักยภาพของชุมชน แต่เชื่อว่าระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมจะนำพาชุมชนต่อไปได้ ผู้ปฏิบัติก็คงกำหนดบทบาทที่จะเป็นสื่อกลางให้แบบแผนอุตสาหกรรม และระบบอุปถัมภ์เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา แต่หากว่าผู้ปฏิบัติงานเชื่อในศักยภาพความสามารถของชุมชน ก็ย่อมกำหนดบทบาทของตนในการเปิดโอกาสให้ชุมชนเป็นผู้ร่วมกำหนดกิจกรรมและโครงการอย่างแท้จริง โดยผู้ปฏิบัติเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลและเป็นผู้สะท้อนปัญหา เพื่อเป็นการเสริมสร้าง และพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต่อไป

จากประสบการณ์ทั้งสองส่วนคือ งานพัฒนาของรัฐและเอกชน ได้พบว่า ประเด็นของผู้ปฏิบัติงานนั้นมีส่วนสำคัญในการเปิดโอกาสให้กับชาวบ้านได้แสดงศักยภาพของตนอย่างมาก ในการพัฒนาที่บ้านหัวขานนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นการกำหนดมาจากหน่วยงานจริงๆ และไม่เป็นเพียงการกำหนดเท่านั้น แต่เป็นการปฏิบัติของหน่วยงานมากกว่าเป็นการทำงานร่วมกับชาวบ้าน ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงบทบาท แนวคิด ความเชื่อ ของผู้รับผิดชอบในการพัฒนาชนบทอย่างแท้จริง การทำกิจกรรมใดก็ให้ความสำคัญทั้งงบประมาณ ทุน วัสดุ และปริมาณกิจกรรมเท่านั้น ผู้ปฏิบัติงานและผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ได้ให้ความสำคัญที่กระบวนการพัฒนาเลย จึงเป็นผลทำให้ไม่มีการต่อเนื่องของ

งาน ชาวบ้านไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ หรือตระหนักถึงความสามารถของตนเองที่จะดำเนินการต่อไป และที่สำคัญยิ่งกว่านี้ ยังเป็นผลให้เกิดการเอาเปรียบ และดึงจุดผลประโยชน์ที่ชาวบ้านพึงได้ไป เป็นของกลุ่มคนเล็กา ที่มีฐานะและมีสถานภาพที่เหนือกว่าชาวบ้าน ชาวบ้านกลับถูกใช้เป็นเครื่องมือในการดึงทรัพยากรภายนอกมาเป็นของกลุ่ม

เมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานของนักพัฒนาที่เชื่อนักศึกษภาพของชาวบ้าน จึงมีความแตกต่างกันมาก ผู้ปฏิบัติงานพัฒนานี้ต้องใช้เวลาในการให้ข้อมูลร่วมวิเคราะห์ปัญหาภิชุมชน เพื่อให้เกิดสำนึกในการมีส่วนร่วมในปัญหา และหาหนทางในการทำงานต่อไป การให้เวลาและความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมมีมาก เพราะถือว่าในขั้นตอนกระบวนการต่าง ๆ นั้น เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ แสดงศักยภาพของตน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา วิทยนักพัฒนาเป็นผู้สะท้อน และดึงเอาทรัพยากรจากภายนอกเข้ามาสนับสนุนในส่วนที่ชาวบ้านขาดเท่านั้น เมื่อชาวบ้านได้ผ่านกระบวนการขั้นตอนต่างๆ ชาวบ้านจะได้เรียนรู้ และร่วมกันรักษาผลประโยชน์ที่พึงได้ของตนเอง และกำหนดแนวทางของกลุ่มต่อไป นักพัฒนามีบทบาทเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล สะท้อน สนับสนุน การทำงานของชาวบ้าน เพื่อสนับสนุนอำนาจการตัดสินใจของชุมชนเอง

4. วิธีการ และขั้นตอนการดำเนินการเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะเป็นรูปธรรมโดยตรงที่ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ต้องทำกิจกรรม หากนักพัฒนาไม่มีความศรัทธาในศักยภาพของชาวบ้านและไม่สามารถวิเคราะห์ชุมชนได้อย่างชัดเจน วิธีการในการทำงานแต่ละขั้นตอนก็จะแตกต่างกันไป ซึ่งมีผลต่อสิ่งที่เกิดขึ้นหลังการทำการกิจกรรม

จากตัวอย่างการทำงานของนักพัฒนาของรัฐ ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการวิเคราะห์และเข้าใจโครงสร้างภายในชุมชนเช่นบ้านห้วยส นักพัฒนาจึงใช้วิธีการที่รวบรัด ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อขั้นตอนการดำเนินการ และไม่ได้ตระหนักว่าผลที่ออกมาเป็นอย่างไร จากกรณีศึกษาพบว่านักพัฒนาไม่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอนเลย วิธีการที่ใช้ก็คือ เริ่มคิด และร่วมกับผู้นำ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อุบถัมภ์ เท่านั้น วิทยอาศัยแรงงานของชาวบ้านเป็นองค์ประกอบ ดังนั้นกิจกรรมหลายๆ กิจกรรมต้องยุติลง และที่สำคัญก็คือ ผลจากกิจกรรมนี้ได้ตกอยู่ในกลุ่มคนเพียงไม่กี่คน และบางกิจกรรมก็สูญเปล่าหาประโยชน์มิได้ เช่น การสร้างศูนย์สวัสดิการ ตลาด ซึ่งในที่สุดไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไร

ในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนี้ วิธีการที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมในขั้นตอนต่างๆ นั้น นับว่ามีความสำคัญมาก เพราะชาวบ้านที่มาร่วมงานนั้นจะได้เรียนรู้ ผักทักษะ และเสริมสร้างอำนาจในการคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจ ดังนั้น ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น จึงมี

ความสำคัญ และเป็นยุทธวิธีที่ก่อให้เกิดอาณาเขตในการตัดสินใจของชาวบ้านอยู่แล้ว ซึ่งจำเป็นต้องตระหนักถึง และละเลยในขั้นตอนต่างๆ ไม่ได้

5. กิจกรรมต่างๆ ในการกำหนดกิจกรรมต่างๆ นั้น นักพัฒนาต้องสร้างกิจกรรมที่มาจากสภาพความเป็นจริงของชุมชนเป็นหลัก และกิจกรรมนั้นๆ จะต้องสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และในขณะที่เดียวกันกิจกรรมบางอย่างจำเป็นต้องมีการรวมกลุ่มในแนวอน เช่นกัน เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มคนยากจน ซึ่งจะเป็นกิจกรรมที่เสริมให้สมาชิกได้รู้จัก เรียนรู้ และรวมกลุ่มเพื่อการต่อรอง เพื่อผลประโยชน์ในสิทธิ์ที่พึงได้ และเพื่อการให้โอกาสในการสนับสนุนด้านทรัพยากรต่างๆ จากรัฐและเอกชนโดยตรง ไม่ต้องผ่านกระบวนการในระบบอุปถัมภ์ หรือโครงสร้างกลุ่มการเมืองต่างๆ ในชุมชน

ดังนั้น กิจกรรมต่างๆ จึงเป็นส่วนหนึ่งที่จะกำหนดการเข้าร่วมของสมาชิกกลุ่ม นั่นก็คือ การเลือกสรรผู้ที่จะได้มีส่วนร่วมในการริบผลประโยชน์โดยตรงจากกิจกรรมนั้นๆ

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นเพียงข้อเสนอแนะบางประการจากการศึกษารึ้นนี้ เพราะการพัฒนาชนบทนั้นต้องคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงของชุมชน ดังนั้นการเสนอแนะจะต้องมีลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพชุมชนอย่างแท้จริง

ในพื้นฐานจากการศึกษานี้ได้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาชนบทนั้น เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในการสร้างความเสมอภาค หรือลดช่องว่างในการกระจายผลประโยชน์สู่ประชาชน ยุทธวิธี และวิธีการในการดำเนินการในการพัฒนานั้น มีส่วนสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างยิ่ง และในการได้มาซึ่งยุทธวิธี แนวทาง และวิธีการทางานพัฒนาชุมชนนั้น สิ่งที่จะขาดเสียไม่ได้ก็คือ เครื่องมือในการศึกษา วิเคราะห์ชุมชน เพื่อให้เกิดความชัดเจนในโครงสร้างชุมชนนั้นๆ ดังนั้น ระบบอุปถัมภ์ที่ได้ศึกษานี้จึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน เพื่อสร้างประสิทธิภาพในกระบวนการพัฒนาชนบท